

Irénée Hausherr

Isihasm și RUGĂCIUNE

STUDII ȘI EXERCITII SPIRITUALE ISIHASTE
CE ÎNSUFLEȚESC PRACTICA NEÎNCETATĂ
A RUGĂCIUNII INIMII

Traducere din limba franceză:
RADU-COSMIN SĂVULESCU

EDITURA HERALD
București

Cuprins

PREFAȚĂ	7
BIBLIOGRAFIA OPERELOR PR. I. HAUSHERR, S. I.	9
RECOMANDĂRI BIBLIOGRAFICE DIN PARTEA EDITORULUI PENTRU O MAI BUNĂ ÎNȚELEGERE A TEXTULUI	14
ISIHASMUL ȘI RUGĂCIUNEA	16
NOTĂ ASUPRA INVENTATORULUI METODEI RUGĂCIUNII ISIHASTE	19
DINCOLO DE RUGĂCIUNEA PURĂ, GRAȚIE UNEI GREȘELI DE SCRIERE Despre un text al lui Evagrie	25
CONTEMPLAȚIE ȘI SFINȚENIE O remarcabilă punere la punct de Filoxen de Mabbug († 523)	32
„IGNORANȚĂ INFINITĂ”	61
COMMENTARII BREVIORES Despre spiritualitatea isihastă: controversă fără oponent	75
LA ORIGINILE MISTICII SIRIENE: GRIGORIE DE CIPRU SAU IOAN DE LYCOPOLIS?	91

AU CUNOSCUȚ ORIENTALII „NOPTILE” SFÂNTULUI IOAN AL CRUCII?	115
COMMENTARII BREVIORES	158
Variațiuni recente în judecățile asupra metodei rugăciunii isihastălor	
EXERCIȚIILE SPIRITUALE ALE SFÂNTULUI IGNAȚIU ȘI METODA RUGĂCIUNII ISIHASTE	164
MOTIVELE NOASTRE PENTRU A NE RUGA	186
ISIHASMUL. STUDIU DE SPIRITUALITATE	194
O definiție, o distincție și o întrebare	
ISIHASMUL	232
Studiu de spiritualitate	
IGNORANȚĂ INFINITĂ SAU ȘTIINȚĂ INFINITĂ?	275
<i>Τὴν Θεωρίαν ταύτην</i>	284
Un <i>hapax eiréménon</i> și consecințele sale	
RUGĂCIUNEA CONTINUĂ A CREȘTINULUI	292

Prefață

Inițiativa Institutului Oriental de a grupa într-un unic volum principalele articole consacrate isihasmului și rugăciunii în Orientul Antic semnate de venerabilul părinte I. Hausherr este dintre cele mai fericite. Ea va face un prețios serviciu istoricilor spiritualității, care vor avea astfel un acces facil la studii importante, dar care nu sunt mereu ușor de consultat, fiind risipite prin diverse periodice sau culegeri la care colaborează, de patruzeci de ani, părintele Hausherr.¹

Și totuși, nu acesta este scopul principal al prezentului volum, organizatorii urmărind totodată ca acesta să fie un omagiu și un simbol.

Întreaga lume știe valoarea excepțională a contribuției aduse de părintele Hausherr la cunoașterea spiritualității antice orientale. De patruzeci de ani, el nu s-a mulțumit să fie filologul care editează texte sau eruditul care lămurește cutare sau cutare punct particular din istorie; a știut să dobândească o cunoaștere interioară și savuroasă a spiritualității care îi anima în credință pe părinții noștri. Mai mult decât atât: a știut, prin publicațiile sale scrise și prin învățătura sa orală, să împărtășească celorlalți pasiunea care îl animă și să le permită să realizeze cât de mult poate înțelepciunea creștină de altădată să fie chiar și astăzi un izvor de viață. Cititorul îi va permite semnatarului acestor rânduri, care a avut bucuria de a-l întâlni pe părintele Hausherr după ce l-a citit, să-și aducă aici mărturia sa personală. În plus, aceasta nu este o mărturie izolată. Nimeni nu ignoră revirimentul monastic actual datorat operei părintelui Hausherr. Se cuvenea, deci, cu ocazia celor 75 de ani ai săi, să i se aducă acest

¹ Ediția de față a acestei cărți a fost publicată în anul 1966. Irénée Hausherr a trecut în neființă în anul 1978. (N. red.)

semn de grațitudine. Este un gest de recunoaștere, dar și o invitație care îi este adresată, să continue – încă mult timp de acum – să-și îndeplinească serviciul la fel de bine cum o face de patruzeci de ani.

Alegerea articolelor, la care s-au oprit editorii prezentei culegeri, mă provoacă să semnez un alt punct de vedere din care reiese faptul că opera părintelui Hausherr este importantă. Pe lângă studii erudite și tehnice, vom citi și alte studii dezbrăcate de orice aparență de tehnicitate și redactate cu unicul scop de a-l ajuta pe creștin să reflecteze la credința lui și să-și hrănească viața spirituală. Iar ceea ce permite scrierilor celor mai „pareneticе” ale autorului să scape totuși de banalitate și de terenul comun, atât de frecvente în acest gen literar, este sprijinul foarte solid pe care erudiția sa personală îi permite să-l aibă în tradiția Bisericii. Pare că ar exista acolo un soi de reciprocitate: o știință împlinindu-se în înțelepciune comunicată și o predică stimulând o neîncetată întoarcere la tradiție.

Nu mai este necesar de subliniat în epoca noastră exemplaritatea unei astfel de stări de spirit, o epocă atât de înclinată să disocieze știința și înțelepciunea. Va fi suficient să amintim că ea își are originea în cea mai veche tradiție a Bisericii: după cum scrie Evagrie Ponticul în al său *Tratat despre rugăciune* (tradus cu precizie și comentat de părintele Hausherr), „dacă ești teolog, te vei ruga cu adevărat; și dacă te rogi cu adevărat, atunci ești teolog”. Articolele pe care le vom citi acum ne vor convinge fără îndoială că părintele Hausherr se aseamănă acestei linii de teologi.

JEAN-CLAUDE GUY, S. I.

ISIHASMUL ȘI RUGĂCIUNEA

Un pelerin rus al rugăciunii interioare¹

originalul rusesc al acestei cărți poartă acest titlu: *Povestiri sincere ale unui pelerin către duhovnicul său*. Într-o manieră mai intrinsecă, s-ar putea intitula: *În căutarea rugăciunii continue*. Un țăran rus, care știa să citească și oarecum

să scrie – pe care tatăl său îl inițiasă în ale scrisului pentru a putea să-și câștige existența, în ciuda brațului său stâng atrofiat –, bântuit de dorința rugăciunii interioare, după ce căutase în zadar secretul pe lângă predicatori, întâlnește în persoana unui stareț pe maestrul care îi trebuia. Acesta din urmă îl învață să spună „Rugăciunea lui Iisus”, *Doamne, Iisus Hristoase, miluiește-mă*, la început de 3 000 de ori, apoi de 6 000, apoi de 12 000 de ori pe zi, iar în final după cum voiește. În cele din urmă, nu mai este pelerinul cel care face rugăciunea, ci rugăciunea se face pe sine însăși în duhul și în inima sa, în mijlocul tuturor ocupațiilor și chiar și în timpul somnului. Și care nu sunt miraculoasele efecte! „În duh: se simte dulceața iubirii lui Dumnezeu, pacea interioară, extazul spiritului, curăția gândurilor, o fericită atenție la Dumnezeu; în simțire: o agreabilă căldură a inimii, toate membrele se umplu de dulceață, palpitații vesele ale inimii, lejeritate și prosperitate; viața începe să se simtă agreabilă, devii insensibil la boli și la necaz; și revelații, în cele din urmă: iluminarea minții, pătrunderea Scripturilor; înțelegi Duhul creației, te detașezi de tumultul pământesc, recunoști

¹ *Ein russisches Pilgerleben*, herausgegeben von Reinhold von Walter. Petropolis Verlag, Berlin; Verlag/die Schmiede, Berlin, p. 173. [A se vedea în acest sens și ediția în limba română *Pelerinul rus. Mărturisirea plină de har despre căutarea și practica Rugăciunii inimii – Cel mai iubit text clasic al spiritualității creștine despre Rugăciunea lui Iisus*, Editura Herald, 2020. (N. red.)]

dulceața vieții interioare, ești sigur de apropierea lui Dumnezeu și în mod egal de iubirea Sa pentru noi” (p. 62). Astfel călătorul nostru mai degrabă zboară, decât aleargă, de-a lungul Rusiei și al Siberiei, peste tot constatând cu mirare înnoită noile minuni făcute prin rugăciunea sa neîncetată, în el însuși, în alte suflete evlavioase, chiar și la un băiețel care nu voia să o spună la început, decât sub amenințarea biciului, asupra lupilor însuși și asupra elementelor naturii. Rugăciunea neîncetată aduce înapoi starea de inocență primitivă, inclusiv bunătatea sa și puterea ei asupra naturii.

Această carte a apărut într-o colecție alături de Swedenborg, ca și cum pelerinul rus era un inventator în Iluminism. El nu este decât un fidel ucenic al unei doctrine vechi de șase sute de ani, isihasmul. De fapt, starețul nu l-a învățat numai „Rugăciunea lui Iisus”, ci i-a dat și o carte: *Filocalia*, culegere ce conține cele mai celebre scrieri isihaste, și poate că, în ciuda trăsăturilor sale tipic țărănești, povestea pelerinului rus nu este decât un roman pios, destinat propagandei. Autorii *Filocaliei* ruse sunt aceiași cu cei ai lucrării *Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν νηπτικῶν*¹, publicată la Veneția, în 1782. Culegerea nu a fost făcută în secolul al XVIII-lea; scrierile acestor *νηπτικοί*² se întâlnesc laolaltă în numeroase manuscrise care merg până în frumoasele timpuri ale isihasmului. Mai întâi, a apărut la Kazan „Povestirea pelerinului rus”, scrisă de starețul Paisie († 1883), de la mănăstirea Sfântul Mihail al Ceremișilor, după mărturiile pe care le culesese un stareț din Athos. El dovedește, cel puțin, că aghioriții nu uitaseră metoda rugăciunii „fizice și științifice”, odinioară expusă de Nichifor Monahul, de Grigorie Sinaitul etc. cu ajutorul scrierilor apocrife deloc rele, atribuite de exemplu Sfântului Ioan Gură de Aur, precum *ἐπιστολὴ πρὸς μοναχούς*³, sau lui Simeon Noul Teolog, precum *μέθοδος τῆς ἱερᾶς προσευχῆς καὶ προσοχῆς*⁴. Lucrătorul răbdător, care-și consacră viața aducerii unui

¹ *Philokalia tōn hierōn nēptikōn*, „Filocalia sfinților neptici”. (N. tr.)

² Adică *nēptikoi*, „neptici”. (N. tr.)

³ *Epistolē pros monachous*, „epistola către monahi”. (N. tr.)

⁴ *Methodos tēs hieras proseuchēs kai prosochēs*, „metoda sfinte rugăciuni și atenții”. (N. tr.)

pic de lumină în dezordinea acestei literaturi, va face un remarcabil serviciu nu doar psihologilor curioși să colecționeze teorii mistice, ci și erudiților literaturii și istoriei orientale, precum și oamenilor de acțiune preocupați, mai înainte de a se atinge de sufletele grecești sau slave, să le cunoască mai bine profunzimea și să le aprecieze mai bine modurile aspirațiilor lor religioase.

I. HAUSHERR

NOTĂ ASUPRA INVENTATORULUI METODEI RUGĂCIUNII ISIHASTE

Publicând (*Orientalia Christiana*, vol. IX, nr. 36) lucrarea *Μέθοδος τῆς ἱερᾶς προσοχῆς καὶ προσευχῆς*¹, atribuită lui Simeon Noul Teolog, semnalăm asemănarea stranie dintre această scriere și tratatul monahului Nichifor, *Περὶ φυλακῆς καρδιάς*² (*Patrologia Graeca* 147, 945 și urm.). În același timp, propuneam ca explicație a acestui fapt următoarea ipoteză: „Pseudo-Simeon și monahul Nichifor ar fi unul și același personaj, iar *Μέθοδος*³ și *Περὶ φυλακῆς καρδιάς*⁴ un singur tratat, la origine”. Și după ce am enumerat indiciile în favoarea acestei supoziții: „Totul s-ar reduce așadar la o eroare în diviziunea textelor: scrierea originară, unică, ar fi conținut, după citarea lui Simeon (PG 147, 960), ceea ce formează actualmente *Μέθοδος*⁵. Acesta din urmă s-ar fi transcris separat, dându-i-se ca autor cel al cărui nume figura câteva rânduri mai sus: Simeon.”

Nu mai rămâne, pentru a face din această ipoteză o certitudine, decât să găsim mărturii în manuscrise care să fi păstrat urma acestei stări de lucruri originare, atașând începutul din *Μέθοδος* citării mai sus menționate a lui Simeon, iar ultima parte din *Περὶ φυλακῆς*⁶ – restului din *Μέθοδος*.

¹ *Methodos tēs hieras proseuchēs kai prosochēs.* (N. tr.)

² *Peri phylakēs kardias*, „Despre paza inimii”. (N. tr.)

³ *Methodos.* (N. tr.)

⁴ *Peri phylakēs kardias.* (N. tr.)

⁵ *Methodos.* (N. tr.)

⁶ *Peri phylakēs.* (N. tr.)

Or, cele două suduri se întâlnesc: Vaticanus 710 fol. 178 o are pe cea de la început, iar cod. Panteleimon. 571 fol. 221, pe cea de la sfârșit. Vatic. 710 nu-i atribuie de fapt lui Nichifor decât prima parte din *Περὶ φυλακῆς καρδιάς*¹, până la citatul din Simeon, inclusiv; partea finală, de la *προσοχῆς ἐστι*², face parte din *Μέθοδος* și este atribuită, precum aceasta din urmă, lui Simeon.

Cod. Panteleimon. 571 era deja semnalat în catalogul lui Lambros cum că ar conține o *Μέθοδος θαυμαστῇ Συμεὼν τοῦ νέον θεολόγου*³, începând cu „Ἀδειαν εὗρεν ὁ διάβολος”⁴, ceea ce reprezintă începutul citării lui Simeon, la Nichifor. O circumstanță fericită mi-a permis să verific că avem acolo ceea ce lipsea pentru dovedirea ipotezei noastre; sudura inițială dintre Pseudo-Simeon și Nichifor. Iată, de fapt, cum debutează *Μέθοδος*⁵ în acest manuscris:

Ἀδειαν εὗρεν ὁ διάβολος μετὰ τῶν αὐτοῦ στρατευμάτων, ἄφ' οὗ τοῦ παραδείσου καὶ τοῦ θεοῦ ἐξόριστον διὰ τῆς παραβάσεως εἰργάσατο τὸν ἄνθρωπον, τὸ λογικὸν παντὸς ἀνθρώπου σαλεύειν καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ νοητῶς, τοῦ μὲν ἐπὶ πολὺ, τοῦ δὲ ἐπὶ ὀλίγον, καὶ ἄλλου ἐπὶ πλεον· καὶ οὐκ ἄλλως δυνατὸν ὀχυρωθῆναι τοῦτον ἢ μνήμη θεοῦ διηνεκῇ, ἕως ἄν ἡ δύναμις τοῦ σταυροῦ τυπωθεῖσα τῇ διανοίᾳ πρὸς τὸ ἄσειστον στερεώσῃ τοῦτον. Εἰς τοῦτο γὰρ φέρει τὰ τοῦ νοητοῦ ἀγῶνος, ὅπερ ἕκαστος τῶν χριστιανῶν ἀγωνίσασθαι πρὸς τὸ στάδιον τῆς χριστοῦ πίστεως ὑπεδύσατο. Εἰ δὲ μή, μάτην ἀγωνιέται. Τοῦ (fol. 222) τοῦ τοῦ ἀγῶνος ἔνεκεν ἡ πᾶσα καὶ ποικίλη παντὸς κακοπαθοῦντος ἄσκησις διὰ τὸν θεόν, ἵνα τις κάμψῃ τὰ σπλάγχνα τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ δώσῃ πάλιν τὸ πρῶτον ἀξίωμα, καὶ σφαγισθῇ τῷ λογικῷ ΧΣ, καθὼς λέγει ὁ ἀπόστολος· τεκία, οὐς πάλιν ὀδύνω, ἄχρις οὗ μορφυτῇ ἐν ἡμῖν.⁶

¹ *Peri phylakēs kardias*. (N. tr.)

² *Prosochēs esti*, „atenției este”. (N. tr.)

³ *Methodos thaumastē Symeōn tou neon theologou*, „Metodă minunată a Sfântului Simeon Noul Teolog”. (N. tr.)

⁴ *Adeian heuren ho diabolos*, „Diavolul a primit îngăduința...”. (N. tr.)

⁵ *Methodos*. (N. tr.)

⁶ În ciuda unor îndelungi cercetări, nu am găsit acest pasaj la Simeon. Dar Nichifor nu este primul care îl folosește. Deja în jurul anului 1200, un „avva Isaia” îl integrase în mod curios, răspândindu-l într-una dintre scrisorile sale spirituale

Ὅσοις ἔτι διάνοια ἀνίατος, τοῦτο πρότερον κτήσασθαι τὸ κτῆμα ἀγωνιζέσθωσαν, μηδενὸς φειδόμενοι τῶν ὅσα τοῦ θεοῦ τὸν ἔλεον πρὸς τοῦτον ἐφέλκονται. Τοῦτο γάρ ἐστιν ἡ λύτρωσις, ἣν ἀπέστειλε ΧΣ τῷ λαῷ αὐτοῦ, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ μέγα ἔλεος, καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ ἰλασμός, καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ διάλυσις τοῦ μεσοτοίχου τοῦ μεγάλου φραγμοῦ, καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ἀφθαρσία, καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωή, καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ θεοῦ καταλαγή, καὶ ἐν τούτῳ ἐστὶν

adresate monahiei Teodora, fiica împăratului Isaac Angelos. Acest autor, ale cărui opere se găsesc în cataloage confundate cu opera lui Isaia, monofizitul, din secolul al V-lea, îi propovăduiește corespondentei sale viața isihastă și, în particular, rugăciunea „Kyrie eleison”, cu o așa insistență, încât operele sale trebuie să fie privite ca o etapă între Simeon Noul Teolog și isihasmul din secolul al XIV-lea. [*Adeian heuren ho diabolos meta tōn autou strateumatōn, aph' hou tou paradeisou kai tou theou exoriston dia tēs parabaseōs eirgasato ton anthrōpon, to logikon pantos anthrōpou saleuein kai en nykti kai en hēmera noētōs, tou men epi poly, tou de epi oligon, kai allou epi pleon; kai ouk allōs dynaton ochyrōthēnai touton ē mnēmē theou diēnekē, heōs an hē dynamis tou staurou typōtheisa tē dianōia pros to aseiston stereōsē touton. Eis touto gar pherei ta tou noētou agōnos, hopēr hekastos tōn christianōn agōnisasthai pros to stadion tēs christou pisteōs hypedysato. Ei de mē, matēn agōnieitai. Tou (fol. 222) tou tou agōnos heneken hē pasa kai poikilē pantos kakopathountos askēsis dia ton theon, hina tis kampsē ta splanchna tou agathou, kai dōsei palin to prōton axiōma, kai sphagisthē tō logikō CHS, kathōs legei ho apostolos; tekia, hous palin odyndō, achris hou morphytē en hēmin.* „Diavolul, împreună cu oștirile lui, au primit îngăduința ca, după ce au făcut ca omul să fie scos din rai și de la Dumnezeu, prin neascultare, să clatine în planul gândit cugetarea omului noaptea și ziua; a unuia mult, a altuia puțin și a altuia și mai mult. Și nu e cu putință să fie întărită aceasta altfel, decât prin pomenirea neconținută a lui Dumnezeu. Când pomenirea dumnezeiască s-a întipărit în cugetul cuiva prin puterea crucii, ea îi întărește cugetarea, făcându-i-o neclătinată. La aceasta duce lupta în cugetare, pe care fiecare creștin s-a gătit s-o poarte în stadionul credinței în Hristos. Dacă n-ajunge acolo, în deșert se luptă. Pentru această luptă este toată nevoița felurită a celui ce poartă greaua pătimire pentru Dumnezeu. Prin ea urmărește să-și atragă milostivirea bunului Dumnezeu, ca să-i dea iarăși cinstea dintii și să se pecetluiească în cugetarea lui, Hristos, precum zice apostolul: copii, pe care iarăși vă nasc, pînă ce va prinde chip în voi” (Pr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia*, 7, pp. 22–23). Am redat traducerea românească a acestui paragraf după *Filocalia*, întrucât textul grec prezentat de Hausherr este aproape identic cu cel din PG 147, col. 959–960, după care a tradus Pr. Stăniloae. (N. tr.)]

ὁ πτωχὸς τῷ πνεύματι, καὶ ἐν τούτῳ ἐστὶν ὁ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτὸς τὸν θεὸν ὁψεται.

Ἰστέον δὲ ὅτι τρεῖς εἰσι τῆς προσοχῆς καὶ προσευχῆς οἱ τρόποι, δι' ὧν¹ etc. = Μέθοδος², astfel cum este editată *loc. cit.*

Putem deci, se pare, să considerăm drept incontestabilă identitatea dintre Nichifor și autorul lucrării *Μέθοδος*. Nichifor, exclusiv, este autorul metodei rugăciunii isihaste.

Totuși, s-ar putea aduce ca obiecție prezența în ediția *Filocaliei* (PG 147, 960–961) a vreo douăzeci de rânduri care se agață (cât se poate de bine!) de cele două tronsoane din *Περὶ φυλακῆς καρδίας*: κατεμάθετε, ἀδελφοί³ până la ἀκριβῶς μάνθανε⁴. Dar este acest pasaj unul original? Există serioase motive pentru a ne îndoi de aceasta; alcătuit din piese și bucăți, tratatul lui Nichifor se preta la revizuire, adăugiri și omisiuni facile, iar numeroșii și entuziaștii săi lectori și copişti nu au ratat ocazia să-l îmbogățească, să-l lucreze din nou și să îl gloseze din propria lor inițiativă, după cum am putut să văd la o privire rapidă, pe care am primit permisiunea să o arunc în manuscrisele de la Athos. Pasajul în discuție pare a fi una dintre adăugirile acestea posterioare. El se trădează ca fiind astfel prin expresia

¹ Traducerea citatului în limba română aparține traducătorului. *Hosois eti dianoia aniatos, tauto proteron ktēsasthai to ktēma agōnizesthōsan, mēdenos pheidomenoi tōn hosa tou theou ton eleon pros touton ephelkontai. Tauto gar estin hē lytrōsis, hēn apesteile CHS tō laō autou, kai tauto esti to mega eleos, kai tauto estin ho ilasmos, kai tauto estin hē dialysis tou mesotoichou tou megalou phragmou, kai tauto estin hē aphtharsia, kai tauto estin hē aiōnios zōē, kai tauto estin hē pros tous anthrōpous tou theou katalagē, kai en toutō estin ho ptōchos tō pneumatī, kai en toutō estin ho katharos tē kardīa, hoti autos ton theon opsetai. Isteon de hoti treis eisi tēs prosochēs kai proseuchēs hoi tropoi, di' hōn. „Toți câți au cugetul nevindecat, să se lupte să dobândească mai întâi această avuție, fără a se reține de la nimic din cele care atrag mila lui Dumnezeu. Căci aceasta este răscumpărarea pe care Hristos a trimis-o poporului său, și aceasta este marea milă, și aceasta este împăcarea, aceasta este ruperea peretelui din mijloc al despărțituri, aceasta este nestricăciunea și aceasta este viața veșnică, aceasta este împăcarea lui Dumnezeu cu oamenii și în aceasta este sărăcia cu duhul, în aceasta este curăția inimii, că îl vede pe Dumnezeu. Este adevărat că există trei feluri de atenție și rugăciune...” (N. tr.)*

² *Methodos*. (N. tr.)

³ *Peri phylakēs kardias: katemathete, adelphoi*, „Despre paza inimii: luați aminte, fraților”. (N. tr.)

⁴ Adică *akribōs manthane*, „învață întocmai”. (N. tr.)

vulgară, omisă în *Filocalie*, dar atestată în mai multe manuscrise: *κατεμάθετε, ἀδελφοί, ἀπὸ τὰς ῥήσεις τὰς πατρικάς*¹ (Vatican. 735; Iviron 713); apoi prin golul său: o întrebare pusă în mod prolix, un apel la ajutorul lui Hristos, necesar pentru a răspunde corespunzător, o remarcă despre diferitele nume ale *νῆψις*² (remarcă inspirată în mod evident de *Μέθοδος*³, *loc. cit.* p. 161 rândurile 15 și urm.), totul pentru a introduce finalul scrierii lui Nichifor, ca răspuns la această întrebare: acesta este un procedeu copilăresc, care se trădează ca fiind o retenuire. Fără a mai spune că stilul prezintă o cezură netă între ceea ce precedă și ceea ce urmează cuvintelor *προσοχή ἐστι*⁴, cum își va da seama orice cititor atent.

Inventatorul metodei rugăciunii isihaste a fost descoperit, astfel, în mod definitiv, cât privește numele și calitatea sa de monah; rămân de descoperit detaliile sale biografice. Aceste informații vor fi cu atât mai interesante cu cât, după Nicodim Aghioritul (notă luată din *Filocalia*, PG 147, 944), acest Nichifor a fost maestrul lui Grigorie Palama și, lucru încă și mai picant, după același Nicodim (*Ἀκολουθία τῶν ὁσίων πατέρων τοῦ Ἁθῶ*⁵, Hermoupolis 1847, *λόγος ἐγκωμιαστικός*⁶ p. 115; cf. p. 42), acest mare om care a înzestrat Biserica orientală cu faimoasa metodă a rugăciunii științifice și care a redeschis astfel ecluzele misticii către lumea ortodoxă era, prin naștere și educație... un *latin*!

Cel puțin, iată nota lui Nicodim: *Δὲν δύναμαι νὰ σιωπήσω καὶ τὸν ὁσιον Νικηφόρον τὸν πρότερον λατίνον ὄντα, ὕστερον δὲ τὴν δόξαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας δεξάμενον, καὶ ἐλθόντα καὶ ἡσυχάσαντα εἰς τὰ ἐρημικώτερα μέση τοῦ Ὁρους καὶ συγγράψαντα τὴν σοφὴν μέθοδον περὶ τῆς νοερᾶς προσευχῆς*.⁷

¹ *Katemathete, adelphoi, apo tas rhêseis tas patrikas*, „Luați aminte, fraților, la zicerile părinților”. (N. tr.)

² *Adică nēpsis*, „trezviei”. (N. tr.)

³ *Methodos*. (N. tr.)

⁴ *Prosochē esti*, „atenția este”. (N. tr.)

⁵ *Akolouthia tōn hosiōn paterōn tou Athō*, „Slujba cuvioșilor părinți de la Athos”. (N. tr.)

⁶ *Logos enkōmiastikos*, „cuvântare de laudă”. (N. tr.)

⁷ Traducerea citatului în limba română aparține traducătorului. *Den dynamai na siōpēsō kai ton hosion Nikēphoron ton proteron latinon onta, hysteron de tēn doxan tēs*

Remarcă: un fragment din *Méthodos*¹ se găsește în manuscrisul 14 de la Cutlumuș. Primele pagini sunt smulse, dar – lucru verificat – este vorba despre scrierea noastră. Lambros datează acest manuscris în secolul al XII-lea; dar nu este în mod cert anterior secolului al XIV-lea. Lambros avea o tendință de a exagera vechimea manuscriselor pe care le descria. Spre exemplu, există unul care nu conține decât opere ale lui Grigorie Palama și care este datat în secolul al XIII-lea; a se vedea catalogul lui Lambros, la codicele 3734 (Dionisiu 200).

Irénée HAUSHERR

Anatolikēs Ekklesiās dexamēnon, kai elthonta kai hēsychasanta eis ta erēmikōtera mesē tou Orous kai syngripsanta tēn sophēn methodon peri tēs noeras proseuchēs. „Nu pot să rămân tăcut cu privire la cuviosul Nichifor, care, fiind mai întâi latin, mai apoi a fost ținut în slava Bisericii Răsăritene, a venit și s-a liniștit în cele mai pustii locuri din mijlocul Muntelui și a scris înțeleapta metodă a rugăciunii mentale”. (N. tr.)

¹ *Methodos.* (N. tr.)

DINCOLO DE RUGĂCIUNEA PURĂ, GRAȚIE UNEI GREȘELI DE SCRIERE.

Despre un text al lui Evagrie

Cele mai sublime speculații mistice, la orientali, culminează cu teoria rugăciunii pure: *καθαρὰ προσευχή*¹, *selouthā dakjāthā*, *čistaja molitva*. Expresia ar putea avea un sens pur moral: o rugăciune ar fi pură, atunci când ea ar fi făcută cu o desăvârșită puritate a conștiinței și intenției. Așa o înțelegeau sirienii, de pildă, mai înainte de introducerea filosofiei în doctrina lor. Afraate (*Demonstr.* IV, Patr. Syr. I, p. 138) nu cunoștea altă puritate atât pentru rugăciune, cât și pentru post (*Dem.* III), decât absența păcatului, în special a oricărui păcat interior împotriva dragostei frățești.

Dar binecuvântatul timp al simplității evanghelice, al cărui reprezentant blajin și plăcut este Afraate, trebuie să fi luat sfârșit în Siria odată cu traducerea operelor grecești, în special ale lui Evagrie Ponticul. Încă dinainte de această epocă, sirienii dăduseră semne neliniștite de necumpătare intelectuală. Speculația filosofică, prea amețitoare pentru ei, îi pierduse pe mulți în aberații maniheene și de alt fel; nici Sfântul Efrem nu a avut prea mult din impetuoasa sa vigoare în a le propovădui întoarcerea la „ silențioasa adorare a incomprehensibilului”. Mai puțin fatală pentru credința creștină, dar totuși periculoasă pentru mulți trebuie să fi fost filosofia alexandrină, în această aleasă patrie a misticismului. „Dionisie” este un fals atenian de neam sirian; de asemenea sirian și faimosul Hierotei, de două ori fals – și ca personaj, căci falsul Dionisie l-a

¹ *Kathara proseuchē. (N. tr.)*

creat din bucăți, și ca autor, căci „Cartea” sa a fost scrisă după aceea de către Bar Sudaili. Dionisie, în limitele ortodoxiei, și Hierotei, trecând frontierele, poartă speculațiile mistice pe cele mai înalte vârfuri ale lor; dar tenebra dionisiană – ignoranța infinită – exista deja la Evagrie; și la fel și ascensiunile lui *voûς*¹, pe care Bar Sudaili o condusesse până la identificarea cu Dumnezeu.

După aceste două genii, se mai putea crea încă o operă originală, plecând de la *philosophumena* din Alexandria? Issac de Ninive a reușit acest lucru, în vreme ce credea că nu exprimă altceva decât cea mai clară gândire evagriană privind rugăciunea pură.

Puritatea rugăciunii, pentru Evagrie și Nil, este cu mult mai mult decât absența păcatului și a intenției dubioase. Sensului moral i se adaugă un sens metafizic; și mai ales din punct de vedere intelectual, se spune că rugăciunea este pură sau impură. Ea este o ascensiune a intelectului către Dumnezeu, un colocviu al *voûς*² cu Dumnezeu (Nil, *De Oratione*, c. 3 și 35. PG. 79, 1168; 1174). Or, Dumnezeu este Ființa simplă în mod infinit; în zadar ar încerca, deci, intelectul să și-L apropie, atâta timp cât este îngreunat de imagini și concepte, oricât de spiritualizate le-am dori, căci conceptul este mereu multiplicitate (Nil, c. 56 și urm.). La rigoare, deci, rugăciunea trebuie definită: *ἀπόθεσις νοημάτων*³, „lepădarea gândurilor” (Nil, c. 71) provenite de la creaturi; iar puritatea sa progresează pe măsura acestei lepădări. Dar pentru Nil, la fel ca pentru Evagrie, în ultimul stadiu al acestei purificări, în care nimic nu mai distrage intelectul de la unirea sa directă cu simplitatea divină, există încă *προσευχή*⁴; chiar numai acolo acest cuvânt își obține cu adevărat sensul deplin, fie el însoțit de calificativul său *καθαρὰ*⁵, fie nu. Nil declară în mod expres că dincolo de această rugăciune fără distra- gere nu mai este nicio inteltecție superioară: *ἀπερίσπαστος προσευχή*

¹ *Nous*. (N. tr.)

² *Nous*. (N. tr.)

³ *Apothesis noēmātōn*. (N. tr.)

⁴ *Proseuchē*. (N. tr.)

⁵ *Kathara*. (N. tr.)

ἐστιν ἄκρα νόησις νοός¹. Această propoziție trebuie inserată după numărul 35 în ediția lui Migne; ea se găsește în *Filocalia* lui Nicodim Aghioritul și în manuscrise foarte vechi, precum *Coislin 109*, care este din secolul al X-lea.

Iar în acest timp, Isaac de Ninive, prin fidelitatea față de doctrina maestrului său preferat, „fericitul Evagrie”, se ridică destul de viguros împotriva celor care încă mai dau denumirea de rugăciune celei mai înalte experiențe mistice. Aceasta nu este pentru el o gâlceavă de cuvinte, ci o chestiune de ortodoxie. Este în joc nici mai mult, nici mai puțin decât gratuitatea acestui sublim dar al lui Dumnezeu. A menține acest extaz în limitele rugăciunii, a vorbi de „rugăciune spirituală”, înseamnă a cădea în nesăbuinta mesalienilor, „acești ignoranți care se laudă că ar fi capabili de rugăciune spirituală, oricând vor” (Isaac de Ninive, ediția Bedjan, p. 171). Ceea ce este adevărat – și este cel mai autentic evagrian – este că această transă, oricum am numi-o, nu survine decât în timpul rugăciunii. Este precum coborârea Duhului Sfânt asupra pâinii și a vinului euharistic: minune care are loc în vreme ce asistența se roagă, dar care nu este ea însăși o rugăciune.

„De acolo (din reculegerea rugăciunii) pleacă gânduri absolut de nepătruns, pe care Duhul Sfânt, în măsura în care omul este capabil de această mișcare, le pune să se clatine în el, profitând de ocazia obiectului rugăciunii sale; astfel încât prin aceste gânduri, rugăciunea este *tăiată* de mișcarea sa, intelectul este absorbit în extaz, iar obiectul cererii este uitat. Facultățile sunt aruncate într-o profundă beție, iar (omul) nu mai este în această lume. Prin urmare, nicio perfecțiune distinctă – nici a trupului, nici a sufletului, nici a amintirii vreunui lucru. Precum zice Evagrie: «Rugăciunea este o stare a intelectului, care nu este *tăiată* decât de unica lumină a Sfintei Treimi, prin intermediul extazului». Vezi cum rugăciunea este *tăiată* de aceste gânduri, care se nasc din rugăciune în rațiune, precum am spus la începutul acestui discurs și în multe alte locuri anterioare.”

¹ *Aperispastos proseuchē estin akra noësis noos. (N. tr.)*